

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK: 336.741.2(4-67EU)
327.39(4-67EU):336.74
Primljeno: 16. studenog 2001.

Euro – prva bilanca

HERMANN VON LAER*

Sažetak

Autor kritizira uvođenje eura s pozicije nacionalne i političke ekonomije. Svoju kritiku temelji na četirima pretpostavkama. Prva je da uvođenje eura donosi pravne probleme. Neke zemlje nisu ispunjavale kriterije za uvođenje eura, ali je euro ipak uveden. To znači da se Europski parlament kao i nacionalne vlade i parlamenti više ne drže zakona. Druga je postavka da je stanje dugova u visi 120% nacionalnog proizvoda nemoguće servisirati u demokracijama koje od svojih građana ne mogu zahtijevati akcije štednje koje se protežu na više legislativnih mandata. Treća je kritička primjedba utemeljena na činjenici da se europske zemlje nalaze na različitim stupnjevima razvoja, zbog čega je monetarna unija previše rizična. Četvrta kritika polazi od ideje da zajednička valuta znači i zajedničku politiku, a time i kraj nacionalnih država u Europi. Hrvatska se može priključiti EU, ali će time njena nacionalna suverenost doći u pitanje.

Ključne riječi: euro, Europska unija, Europska središnja banka, nacionalni interes

Teroristički napadi 11. rujna 2001. godine sve su nas veoma potresli i još će dugo vremena značajno utjecati na svjetsku politiku. Danas ne možemo izlagati o tome je li ovdje riječ o spektakularnome početku često citirane “borbe kultura” jer imamo drugu temu. Ali ti su napadi, posve sigurno, barem najava borbe protiv globalizacije, u tome se slažu praktično svi komentatori. Ta je borba protiv globalizacije borba protiv zapadnih vrednota, neobuzdane gospodarske ekspanzije, “izrabljivanja trećega svijeta” itd., kako god glasile natuknice. I prilikom svjetskih gospodarskih skupova na vrhu posljednjih desetljeća artikulirao se na ulicama sve bješnji prosvjed protiv globalizacije, koja je u svojim bitnim odrednicama globalizacija gospodarstva i, ponajprije, slobodnog kruženja roba.

Ovaj prosvjed ne držim samo pretjeranim, nego i potpuno pogrešnim. Najkasnije od vremena Davida Ricarda, dakle već dobrih 170 godina, znamo da slobodna trgovina koristi *svima* koji u njoj sudjeluju. Naravno da se iz nacionalno opravdanih razloga može

* *Hermann von Laer*, redovni profesor politologije i društvenih znanosti na Sveučilištu Vechta (SR Njemačka).

ograničiti vanjska trgovina, sloboda izbora sjedišta poduzeća, slobodan tranzit itd., ali to se onda plaća, na posljertku, određenim gubitcima blagostanja.

Također je pogrešno da je globalizacija *per saldo* povećala siromaštvo trećega svijeta, da povećava nezaposlenost, kao što je pogrešno i to da vodi prema većem nasilju. Valja samo pogledati atlase Svjetske banke: što su države međunarodno isprepletenije, to im je bolje gotovo u svakome pogledu. To vrijedi i obratno, kao što pokazuju primjeri Sjeverne Koreje, Vijetnama ili Kube.

Udruživanja država u neku gospodarsku zajednicu ojačavaju još jednom, što se, također, može dokazati, pozitivna djelovanja otvorenih granica, jer se sada, također, međusobno ujednačavaju mjere, industrijske norme, porezni zakoni, sigurnosne odredbe itd., što još jednom promiče robnu razmjenu, konkurenciju i, time, blagostanje. Europska zajednica potvrđuje – uza svu opravdanu kritiku u detaljima – koliko pozitivno može biti udruživanje u gospodarskome pogledu. Stoga je razumljivo kada upravo i manje i siromašnije države poput Hrvatske poduzimaju velike napore za ulazak u EU.

Ako je tako, zašto se ne bi učinio sljedeći korak i stvorila zajednička valuta, koja pojedine zemlje još više spaja i perfektuira veliko unutarnje tržište u Europi? Uzevši čisto ekonomski, takav je zahtjev po mnogo čemu neupitan. Ipak, držim uvođenje eura, kojim ćemo od 1. siječnja u cijeloj Zapadnoj Europi obavljati i svoje gotovinske poslove teškom pogreškom. Uvođenje je eura, po mojemu mišljenju, prerano i zato će europskome ujedinjenju mnogo više štetiti nego koristiti.

Pri tome prelazak na euro nije ništa drugo nego čista akcija zamjene novca. Ta je akcija zamjene, doduše, mnogo skuplja i napornija nego što nam se to još nedavno obećavalo, ali to nije pravi problem. I visoki će se troškovi uskoro platiti, jer se, ne samo u EU-u, često mnogo novca troši na prilično problematične stvari.

Ljudi će se priviknuti na euro, poduzeća su se na to odavno priviknula i on im olakšava svakodnevni rad. Moja je (i u ovome trenutku jedna od malobrojnih) kritika te zamjene novca drukčija: ona se zasniva na nacionalnoj i političkoj ekonomiji.

Moja prva kritika prema uvođenju eura 1. siječnja 1999. godine jest pravne naravi. S tim su uvođenjem povezani i (povezuju se), blago rečeno, veliki pravni problemi. Tako su se vlade EU-a, kako ne bi izazvale u svojih naroda prevelike otpore, zakonski obvezale takozvanim konvergentnim kriterijima. O tim su odredbama zatim raspravljali nacionalni parlamenti i prihvatili ih. Prema njima smjela je ući, odnosno automatski ulazila u zonu eura ona zemlja koja je, između ostaloga, ispunjavala oba kriterija: da je ukupna zaduženost manja od 60% bruto nacionalnog proizvoda i da je udjel novoga zaduženja manji od 3% tog proizvoda. Kao što se vidi iz priložene tablice, samo su presudne 1997. godine Luksemburg i Finska ispunjavali te kriterije. Euro je ipak uveden. To je neprijeporno bilo ilegalno, ali to nikoga nije smetalo. No, ako se vlade i parlamenti – kao i Europski parlament u Strasbourgu – jednostavno više ne drže vlastitih zakona, onda je to loše za budućnost. Višemjesečno isključenje Austrije iz mnogih organa EU-a neupitno je ilegalno i upozorava na probleme.

Na kraju krajeva, Austrijska vlada nije ni u čemu, doista ni u čemu pogriješila, a izabrana je na slobodnim demokratskim izborima. Ova arogancija velikih plaši, zacijelo,

i mnoge ljude u maloj zemlji kao što je Hrvatska. Uz takvu pozadinu također je malo vrijedna zakonski utvrđena i veoma hvaljena neovisnost Europske središnje banke.

Bez obzira na to što je vrlo pogrešno ne pridržavati se vlastitih zakona, konvergentni su kriteriji imali svoj ekonomski smisao i tu počinje moja druga kritika. Stanje dugova od 120% bruto nacionalnoga proizvoda ne može se ozbiljno servisirati, barem ne u demokracijama koje od svojih građana ne mogu zahtijevati akcije štednje koje se protežu na više legislatura. Problem zaduženja od 120% može se “riješiti” jedino inflacijom ili deflacijom, tj. uz 0% kamata. Uza svu ljubav prema Europi: želimo li to podnijeti? Barem će u Njemačkoj biti o tome još napetih rasprava.

I prva su iskustva prilično negativna. Iako još uvijek prihvatljiva, inflacija je danas mnogo viša nego prilikom uvođenja eura. Malo se može očekivati i od djelovanja država. U državama kao što su Belgija, Italija ili Grčka kamate su prije uvođenja eura iznosile do 5% iznad onih u Njemačkoj, jer se tim valutama nije vjerovalo i zahtijevana je premija za rizik kao kod vjerovnika. Uvođenje eura, tj., na posljeticu, zamjena “lošeg” novca “dobrim”, dovela je u tim zemljama do goleme uštede u državnim proračunima (5% manje kamata pri zaduženju od 120% = 6% društvenoga proizvoda = oko 15% državnoga proračuna!). Kako bi ušle u zonu eura, te su zemlje svečano prisegnule da će eurom uvjetovane uštede upotrijebiti za povećanu otplatu dugova i time se, barem naknadno, kvalificirati. To je, međutim, bilo pogrešno. Goleme su uštede smjelo potrošene u potrošačke svrhe i praktično se više njima ne može raspolagati.

Moja treća točka kritike glasi da europske zemlje imaju previše različitu razvojnu razinu da bi mogle prihvatiti odgovornost za riziko monetarne unije. To vrijedi za sadašnje članove, ali i za kandidate, kao što to pokazuje *tablica 2*. Uz tako ekstremne razlike u razinama može imati smisla carinska unija ili zona slobodne trgovine, ali ne i monetarna unija. To ovdje ne možemo pobliže izložiti, ali možda jedna usporedba objašnjava na što mislim. Predočite si da bi SAD večeras objavile kako žele za nekoliko godina osnovati monetarnu uniju s Meksikom, Peruom i drugim latinoameričkim zemljama u razvoju te za koju godinu uvesti zajedničku valutu “americo”. Zacijelo bi u takvom slučaju već rano sutra tečaj američkoga dolara pao jer će svatko reći da siromašne zemlje u razvoju i bogate industrijske zemlje ne mogu imati uspješnu zajedničku valutu. Pritom je predstojeće proširenje zone eura na Istok mnogo rizičnije. U Europi se, naime, jednostavno ne uviđa da je društveni proizvod u Poljskoj niži nego npr. u Meksiku. U Bugarskoj iznosi točno polovicu onoga u Peruu! Kako je u takvim uvjetima moguća zajednička gospodarska politika ili, čak, cjelokupna zajednička politika?

To je i moja četvrta dvojba, odnosno moja četvrta i najznačajnija kritika.

Jer zajednička valuta – dosad je barem o tome postojala suglasnost – pretpostavlja zajedničku politiku, i to ne samo zajedničku gospodarsku politiku. Zato je i dosad u svim udruživanjima u svjetskoj povijesti bilo tako da je prvo moralo biti postignuto političko jedinstvo pa tek onda zajednička valuta. Zajednička je valuta bila, dakle, krunom političkoga ujedinjenja, odnosno političkoga udruživanja. Sada se prvi put u svjetskoj povijesti pokušava obratno, naime zajedničkom valutom iznuditi političko udruživanje. Hoće li to uspjeti? Znaju li europski građani i njihovi političari uopće što im se sprema?

Dosad su čak u razvijenoj Europskoj uniji poštovani nacionalni interesi. Tako je bilo, barem u prošlosti, da su u Francuskoj određenom pravilnošću izbijali politički nemiri koji su prelazili u opće štrajkove. Oni su završavali značajnim povišicama plaća i svi su se tome radovali. Te su povišice značile, dakako, i povećanja troškova koji su zatim slabili konkurentnost Francuske. Prijetila je masovna nezaposlenost koja se sprječavala devalvacijom franka.

U budućnosti neće biti takvih akcija. Natprosječne povišice plaća vodit će nužno, u Francuskoj i drugdje, prema masovnoj nezaposlenosti jer neće više postojati devalvacija valute kao izlaz. Ali u državama eura nije isključena samo nacionalna valuta. Također nije više moguća nacionalna kamatna politika jer se Središnja europska banka brine da kamate svuda budu iste. U monetarnoj uniji, isto tako, moraju nužno dugoročno biti iste i jednako rasti. U budućuće se više neće moći otklanjati visoka zaduženja inflacijom, kao što su to Italija i Grčka činile desetljećima, i opet uspostavljati međunarodna konstelacija cijena devalvacijom. Ni nacionalna socijalna politika neće više biti moguća u eurom ujedinjenoj Europi jer će, inače, sigurno doći do golemih selidbi u one dijelove Europe koji su navikli na visoka socijalna davanja. Na posljetku eurom iznuđeno jedinstvo donosi kraj nacionalnih država jer će nacionalne vlade jedva još imati o čemu odlučivati. Mnoge Nijemce raduje perspektiva da će u budućuće biti samo još Europljani i time se, tobože, riješiti tereta prošlosti. Ali mnogi Hrvati, koji su tek izborili svoju nacionalnu sigurnost, vide to, vjerojatno, drukčije. Ali ne samo mnogi Hrvati, nego i drugi narodi i, također, političari začuđeno će utvrditi da u eurom ujedinjenoj Europi nacionalne vlade jedva još imaju nadležnosti i nacionalna država jedva da još ima dužnosti. Jesu li posljedice toga sudionicima doista jasne? Nacionalne vlade neće više moći štiti vlastite industrije, regije, zaposlenike, ribare itd. jer se o tome odlučuje u Bruxellesu. Zato Švicarska i Norveška ni do danas nisu članice EU-a, a pritom uopće nisu osiromašile. Glasne izjave mnogih političara da nema alternativa europskome ujedinjenju i euru samo su, naposljetku, glasne izjave. Naravno da ima alternativa.

Ljudi ne misle, ipak, samo ekonomski niti se privatno utvrđivanje najveće dobiti odnosi isključivo na novac. Ne samo da pojedinac, nego i narodi trebaju svoj dom ako se hoće osjećati ugodno i živjeti međusobno u miru. Europski su narodi, međutim, veoma različiti, oblikovani, primjerice, različitom poviješću. To se pokazuje i danas konkretno ovdje u bivšoj Jugoslaviji. Premda je početkom devedesetih godina bilo jasno da je Srbija agresor i neprijatelj mira, Francuska i Engleska su dugo vremena bile gotovo njezinim saveznicima, odnosno nisu zaustavljale njezinu ekspanziju. To se može shvatiti samo uz povijesnu pozadinu 20. stoljeća, u kojoj je Srbija bila u dva svjetska rata na savezničkoj, a Hrvatska više na njemačkoj strani.

Sve do danas postoje u Europi nacionalne države s nacionalnim interesima i nacionalnom svijesću. Ali ni do danas ne postoji europsko mnijenje, odnosno javna europska svijest. Čak ne postoje ni europske novine niti europske televizijske postaje – ako zanemarimo glazbene. Europa je multikulturalna, upravo, u najboljemu smislu, pri čemu se različite kulture mogu većinom svrstati u različite države i regije. To će biti drukčije u eurom ujedinjenoj Europi i zato će se tom Europom, po mojoj procjeni, jedva moći demokratski upravljati. Jer, kako će se pri tako različitim interesima afirmirati “većinska volja”? Ipak već danas stalno doživljavamo takve probleme. Što znači moje kratko izlaganje, ponajprije za zemlju kao što je Hrvatska, čiju sam borbu za slobodu pratio s veli-

kom naklonošću? Ne mogu, dakako, davati ni prijedloge, a ni savjete. Nadam se da sam pokazao dvoje:

1. EU je bila u gospodarskome pogledu veoma uspješna. Ako se Hrvatska tome gospodarskom prostoru priključi, imat će od toga gospodarsku korist. To vrijedi i za euro koji će, barem isprva, promicati blagostanje upravo takve male zemlje kao što je Hrvatska.
2. Euro će iznuditi političko jedinstvo Europe upravo onako kako je planirano. S time povezani gubitak suverenosti država ne može se izbjeći, nego se danas odlučuje u udaljenim centrima, a pogotovo će tako biti ubuduće. Mogu dobro razumjeti da to mnoge ljude u maloj zemlji kao što je Hrvatska ne samo nagoni na razmišljanje, nego i plaši.

Tablica 1: Nominalni i realni društveni bruto proizvod po stanovniku u 1998. godini u USD (mjereno paritetom kupovne moći)

Zemlja	realni DBP	nominalni DBP
Danska	23.830	33.260
Belgija	23.480	25.380
Republika Austrija	22.740	26.850
Francuska	22.320	24.940
Nizozemska	21.620	24.760
SR Njemačka	20.810	25.850
Velika Britanija	20.640	21.400
Italija	20.200	20.250
Švedska	19.480	25.620
Irska	18.340	18.340
Španjolska	16.060	14.080
Portugal	14.380	10.690
Grčka	13.010	11.650
Slovenija		9.760
Češka Republika		5.040
Hrvatska		4.520
Mađarska		4.510
Poljska	6.740	3.900
Slovačka Republika		3.700
Estonija		3.390
Letonija		2.430
Litva		2.440
Rumunjska	3.970	1.390
Makedonija	3.660	1.290
Bugarska		1.230

Izvor: Svjetska banka, Izvještaj o svjetskome razvoju 1999./2000.

Tablica 2: Konvergentni kriteriji dugova za euro (postotak društvenog bruto proizvoda)

	proračunski manjak*		zaduženost države	
	1996.	1997.	1996.	1997.
Belgija	3,4	2,1	130,0	122,3
Danska	1,6	0,7	70,2	64,1
Njemačka	3,8	2,7	60,7	61,3
Finska	2,6	0,9	58,7	55,8
Francuska	4,1	3,0	56,2	58,0
Grčka	7,5	4,0	111,8	108,7
Velika Britanija	4,4	1,9	54,5	53,4
Irska	+0,9**	+0,9**	72,8	66,3
Italija	6,7	2,7	123,7	121,6
Luksemburg	+1,8**	+1,7**	6,4	6,7
Nizozemska	2,4	1,4	78,5	72,1
Austrija	3,9	2,5	70,0	66,1
Portugal	4,1	2,5	65,6	61,99
Švedska	3,6	1,6	58,7	75,6
Španjolska	4,4	2,6	69,6	68,3

* novo zaduženje svih državnih proračuna

** proračunski višak

Izvor: FAZ od 28. veljače 1998.

S njemačkoga preveo

Tomislav Martinović

Hermann von Laer

EURO – THE FIRST STOCK-TAKING

Summary

The author is critical of the introduction of the euro from the point of view of national and political economy. His criticism is based on four assumptions. The first is that the introduction of the euro gives rise to certain legal concerns. Some countries had not met the criteria for the introduction of the euro, yet it was introduced, which means that the European parliament and the national governments and their parliaments do no longer respect the due process of law. The second is that the foreign debt whose servicing amounts to a 120 percent of GNP is impossible to repay in those democracies that are not in the position to impose austerity measures that would include several legislatures. The third criticism is based on the fact that European countries are at different levels of development which makes the monetary union much too vulnerable. The fourth criticism refers to the fact that common currency means common policy, and consequently the end of nation-states in Europe. Croatia may join the EU, but this would pose a challenge to its national sovereignty.

Key words: euro, European Union, European Central Bank, national interest

E-mail: hermann.von.laer@uni-vechta.de